

Modern scientific discourse includes the history reflecting current national objectives and fundamental issues of life, spirituality, culture and education. An important figure of the past embodying the best national traits and aspirations, is Ivan Ohienko, a linguist, church historian, teacher who raised to the level of the world philosophical and pedagogical thought.

Taking into account the ideas of great thinkers-humanists of the past and sources of national education, he made the pedagogical conception, which is universal by nature, and is based on the objective laws unrelated to the situation and ideological dogmas. The main ideas Ivan Ohienko developed in his pedagogical works are focused on the love for the child, the cult of nature, which is the most important means of developing the feeling of beauty and harmony, the appeal to the child's inner world, which is the support for strength, inner potential and development of person's health, the emotional perception of the learning process, the democratization of the management structure of the educational process at school.

Key words: ideology, New Ukrainian school, Ivan Ohienko's pedagogical ideas, child-centrism, practical approximation of the education content and its methods to realization in the living space, student-oriented approach, upbringing on values.

Отримано: 25.10.2019 р.

УДК 37.013:373.21(477)

DOI: 10.32626/2309-7086.2019-16-2.166-171

Ольга Ковальчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ГУМАНІСТИЧНІ ІДЕЇ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПОГЛЯДАХ І. ОГІЄНКА

У статті здійснено аналіз поглядів І. Огієнка на виховання особистості. Акцент зроблений на гуманістичну парадигму. Надано характеристику поняттю «гуманізм». Здійснено ретроспективний аналіз гуманізму. В процесі дослідження висвітлено особливості гуманізації виховання, формування моральних якостей. Виділено низку його рекомендацій, порад, положень щодо змісту, форм, методів і засобів виховання, застосування яких сприятиме удосконаленню системи виховання шкільної молоді.

Ключові слова: гуманізм, виховання, гуманістична спрямованість, особистість, гармонійний розвиток особистості.

Тенденції суспільних перетворень визначають актуальність та своєчасність гуманістичного виховання дітей та молоді. Це пов'язано з необхідністю створення у суспільстві моральної атмосфери, яка сприяла б утвердженню в усіх ланках суспільного життя гуманного ставлення до людини, вимогливості до себе й інших, чесності, довір'я, поєднаного з високою відповідальністю.

Метою статті є виокремлення педагогічних поглядів І. Огієнка щодо гуманістичного виховання дитини, формування її як цілісної гармонійної особистості.

Проблеми теорії виховання особистості висвітлено у наукових працях А. Алексюка, М. Богуславського, О. Вишневецького, Б. Гершунського, М. Євтуха, В. Лозової, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської, Г. Шевченко, М. Ярмаченка, В. Яковенка.

Гуманістична спрямованість виховання визначає ставлення до дитини як до найвищої цінності, визнання її права на свободу і щастя, вільний розвиток і прояв своїх здібностей. Вільно реалізувати свої творчі можливості задля себе і оточення людина може лише за наявності віри у саму себе. Остання зміцнюється тоді, коли

сприймаються і оцінюються не тільки її позитивні якості, а вся особистість у цілому, тобто коли її люблять, поважають її гідність, виявляють гуманність.

Водночас гуманізм не є абсолютизованим спрощенням і покійністю стосовно недосконалості людини. Педагог повинен ставити перед вихованцем посилені і розумно сформульовані вимоги з метою його подальшого розвитку, тобто здійснювати педагогічний вплив гуманістичного, а не авторитарного характеру.

У сучасній педагогіці проблема гуманістичної спрямованості виховання активно досліджувалась науковцями з таких питань: постійне духовне спілкування вчителів і учнів; втілення високих ідеалів гуманізму; етичне ставлення до усього живого; особистісно-орієнтоване навчання та виховання, проблеми формування особистості сучасного вчителя. Ці напрями зафіксовані у працях учених – педагогів: В. Андрущенко, І. Бега, В. Бондаря, М. Євтуха, І. Зязюна, А. Степанюк, О. Сухомлинської, В. Чайки, М. Чепіль.

Відповідно до Концепції національного виховання, Концепції виховання гуманістичних цінностей учнів, Концепції громадянського виховання особистості в умовах української державності, Концепції національно-патріотичного виховання на перший план висувається проблема гуманістичного виховання підростаючої особистості – виховання, зорієнтованого на засвоєння загальнолюдських моральних цінностей завдяки відновленню національних звичаїв і традицій. У процесі навчання і виховання дитина знайомиться і переосмислює в реальності культурно-історичні цінності та традиції власного народу, відчувачою водночас свої потенційні можливості відповідно до засвоєних національних цінностей, актуалізує свою діяльність.

Поширення гуманістичної освіти в багатьох країнах не випадкове: у XXI ст. людство перейшло з ідеєю гуманізму з глибинним філософським та історичним корінням. Як зазначалося вище, з давніх часів найкращі здобутки просвітителів були спробою проникнути у таємниці духовного вдосконалення людини, відкрити універсальну гармонію світу, створити гармонійну систему діяльності, відкрити секрети гуманних відносин між людьми, таємниці формування гармонійної людини. Одним із найбільш узагальнених підсумків, що випливають із осмислення гуманізму, є його спрямованість на гармонійний розвиток особистості, що проявляється в гуманності людини і є її призначенням, покликанням і завданням. В суб'єктивному плані це завдання виступає внутрішньою необхідністю розвитку сутнісних (фізичних і духовних) сил людини. Ця думка безпосередньо пов'язана з ідеалами та достоїнствами людини [14].

Для сучасного українського суспільства зовсім не байдуже, які цінності взяті особистістю за зразки для наслідування.

У педагогічному словнику С. Гончаренко поняття «гуманізм» (від лат. *humanus* – людський, людяний) визначає: 1) «систему ідей і поглядів на людину як найвищу цінність»; 2) в історичному аспекті гуманізм – «прогресивна течія західноєвропейської культури епохи Відродження, спрямована на утвердження поваги до гідності й розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей» [4, с.77].

Свого часу процес гуманізації знайшов відображення в Біблії, Євангелії, книгах духовно-церковного змісту, пам'ятках писемності Київської Русі. Основою духовності і моралі слов'янських народів (зокрема, і українського) є християнська духовність Православ'я, яка визначила мораль, цінності, спосіб життя народів, які сповідають цю віру. Вона пронизує всі сторони буття, сімейних і суспільних відносин, традиції і звичаї, вплинула на формування національного характеру українців. Православ'я визначило нові рамки поведінки

людини: що вона може і що не повинна робити, провело межу між праведністю і гріхом, добром і злом. Сила віри протягом віків не лише надихала людину на добрі справи, але і стримувала від усього поганого.

Глибоке коріння має народно-гуманістична традиція, оскільки народному гуманізму властиве усвідомлення високих моральних рис, почуття єдності з природою. Кращі гуманістичні традиції народу, його прагнення до національної гідності мали завжди самостійним джерелом народне життя з відображенням у ньому загальнолюдських цінностей. У цивілізованому суспільстві такі якості особистості, як гуманність, милосердя, співчуття, взаємодопомога, жалісливість, вважаються загальнолюдськими цінностями [2].

В ракурсі історичного огляду не можна не згадати західноєвропейських гуманістів XIV-XVI століття – Ф. Рабле, Е. Роттердамського, Вітторіо де Фельтре, які всупереч середньовічній схоластичній системі виховання відстоювали потребу прищеплювати дитині такі цінності, як гуманність, милосердя, співчуття до ближнього, добросердечність. Голландський мислитель Е. Роттердамський, один з перших в Європі, обґрунтував ідею миру як одну із самих гідних форм гуманістичного існування людства у своїй сатири «Похвала глупості». Гуманісти Ф. Бекон, Дж. Бокаччо, Дж. Бруно, Леонардо да Вінчі, Ф. Рабле, В. Шекспір відіграли важливу роль у формуванні нового гуманістичного світогляду – проголосили свободу людської особистості, права людини на задоволення людських потреб. Французький мислитель Ж.-Ж. Руссо в трактаті «Про суспільний договір» висунув теорію гуманності – нові революційні ідеї Містечка людяності, які заперечують війни. Сам термін «гуманістичні цінності» не використовувався, але важливо те, що думки та переконання епохи Відродження спрямовувалися на пошуки шляхів досягнення гармонії в суспільстві і людину проголошували найвищою цінністю [5].

Ідеї гуманізму сформульовані у роботах А. Дістервега, Д. Дьюї, Я. Коменського, А. Маслоу, М. Монтессорі, С. Паттерсона, Й. Песталоцці, Ф. Петрарки, К. Роджерса, Л. Рона, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спока, В. Франкла, С. Френе, Е. Фромма, Р. Штайнера та ін. Так, Франческо Петрарку називають «першим гуманістом». Він написав біля сотні трактатів з різних питань моралі, літератури, політики і заклав у свої твори основи нового гуманістичного вчення про людину.

Загалом у сучасному трактуванні гуманізму акцент робиться на цілісне, універсальне становлення людської особистості. Ця універсальність усвідомлюється як всебічний і гармонійний розвиток її інтелектуальних, морально-духовних, естетичних потенцій.

Проте зрозуміло, що поняття «гармонійний, всебічний розвиток особистості» нині наповнюється зовсім іншим змістом, ніж у минулі часи. З розвитком людського суспільства спектр складових напрямків виховного впливу значно розширився і механічне перенесення «просвітницького» ідеалу в сучасні умови розвитку інформаційного суспільства спрямовує проблему всебічного розвитку особи до сфери суто теоретичних прогнозів майбутнього, не розкриваючи при цьому, як досягти вирішення цієї проблеми тепер.

Розглядаючи історичний аспект гуманізму, дослідник Н. Клименюк зазначає, що «видатні гуманісти – представники української демократичної думки – П. Грабовський, М. Коцюбинський, І. Огієнко, Т. Шевченко, Л. Українка, І. Франко розуміли, що загальнолюдські гуманістичні цінності є основним критерієм людського життя. Ідеї гуманізму у навчанні і вихованні молодого покоління відстоювали також П. Білецький, О. Духнович, К. Носенко, В. Каразін, І. Котляревський» [5].

Вагомий внесок у розбудову гуманістично-спрямованої виховної системи вніс український філософ Г. Сковорода. Він писав: «Людина народжується

двічі: фізично й духовно. Біля духовної колиски стоїть духовний наставник – учитель, який стає дитині другим батьком і матір'ю, бо прищеплює її душі високі моральні якості віри, надії, любові, глибокої поваги до рідної землі, свого роду, народу, держави» [11, с.178].

Підтримував цю думку і О. Духнович. Так, у своєму творі «Народна педагогіка» він наполягав на вихованні людини-гуманіста у всіх відношеннях, зокрема стверджував, що «сили людські, тілесні і духовні, від природи дані з молодості... слід зберігати, удосконалювати на користь ближнім» [2, с.236].

Не можливо не згадати видатного педагога усіх часів В. Сухомлинського, який в листах до сина писав: «Виховати у собі людину – ось, що саме головне. Інженером можна стати за п'ять років, вчитись бути людиною потрібно усе життя. Виховай в собі людяну душу» [1].

Справжній прорив у розвитку гуманістичної педагогіки зробив К. Ушинський. Його праці пройняті ідеями гуманізму, людяності, моральної чистоти. Його вираз «Виховати «людину в людині» проходить крізь усю педагогіку. Ідеї, які він поклав в основу своїх праць, як найкраще підходять для формування гуманістичних цінностей, зокрема, виділяємо такі:

1. Виховати у дитини справедливий і добрий погляд на іншу людину. У своїй праці «Людина як предмет виховання» він наголошує на тому, що педагог повинен сформулювати у дитини не тільки теоретичний, а й практичний погляд на людину, наповнений почуттями [12].
2. Школа повинна відповідати не тільки за надання дитині знань, але й повинна слідкувати за їхньою моральною наповненістю. Атестат зрілості, що отримує дитина повинен виражатися не лише в знаннях, але й у зрілості людини як громадянина.
3. Потрібно виховувати у дитини серйозне ставлення до навчання. Суть полягає у тому, щоб донести дитині, що вона вчиться не заради оцінок, а заради знань, які їй згодяться потім у житті.

У свою чергу, відомий радянський психолог Г.С. Костюк вважає, що виховання повинно орієнтуватися на внутрішні сили дитини, на її свідомість і самосвідомість. «Навчання і виховання успішно формує нові дії та необхідні для них мотиви, допомагає особі знаходити такі форми прояву свого прагнення до самостійності, до самоствердження, що відповідають вимогам суспільства та її власним ідеалам» [6].

Фундаментом виховної системи І. Огієнка є основні принципи виховання гуманності дітей: гуманістичної спрямованості, природовідповідності, народності, виховання в праці, які, на його думку, відображають основні суперечності та тенденції становлення гуманної особистості в дитячому та юнацькому віці. Найбільш дієвими методами виховання гуманної поведінки педагог вважав етичну бесіду, розповідь батьків з прикладами із життя родини та літературних персонажів, аналіз та дискусію, пояснення необхідності гідного життя в любові та повазі до людей, методи стимулювання (заохочення, покарання), методи навіювання (приклад та авторитет) [12].

Цікавими у виховному плані є наукові доробки І. Огієнка, як одного з провідних церковних, громадських і культурних діячів ХХ століття. Будучи професором Київського університету святого Володимира, ректором Кам'янець-Подільського державного українського університету, митрополит Іларіон зробив вагомий внесок у розвиток культури і освіти України. Свої зусилля він спрямував на створення такої системи навчання і виховання, всі компоненти якої покликані формувати в учнів честь, гідність, гордість і радість за приналежність до української нації,

готовність боронити її свободу, утверджувати власну державність, оптимістичне світорозуміння. Він глибоко розкривав оригінальність і самобутність психології українців. І. Огієнко надавав великого значення основам людської моралі – совісті, любові до праці, пошані до старших, відданості Україні [7].

Таким чином, І. Огієнко є суб'єктом і носієм гуманістичної педагогічної культури. Будучи частиною національного культурно-освітнього процесу, він своєю діяльністю втілював високі зразки педагогічної культури, літературної й інтелектуальної діяльності, визначав орієнтири морально-духовного розвитку особистості.

Особливого значення І. Огієнко надавав вихованню дітей національними звичаями та обрядами. «Наші рідні звичаї, в яких ми виросли і виховувались довгими віками, мають велике значення, бо це ж вони – основа нашої культури, це та підвалина, на якій стоїть наш народ як окрема нація» [10].

Основоположним принципом виховання вважав принцип гуманістично-спрямованого виховання, в якому людина визнається найвищою цінністю та досконалістю природи, а її добробут і розвиток творчого потенціалу є важливим критерієм успішності та результативності системи виховання.

В свою чергу, варто відмітити, що ідеї І. Огієнка втілені у національних документах. Зокрема, в Національній доктрині розвитку освіти України передбачається створення всіх умов для того, «...щоб кожна дитина виховувалась, розвивалась і навчалась у заданому їй природою генетичному полі без штучних, які часто створюються самою освітньою системою, перешкод і досягала відповідного до своїх здібностей і бажань рівня освіченості і професійної підготовки» [8].

Основу виховного потенціалу І. Огієнко вбачав у гуманістичній спрямованості виховання, поєднанні педагогічної творчості з ініціативністю вихованців, звеличення людської гідності, національній самоідентичності.

Науковий спадок І. Огієнка містить низку рекомендацій, порад, положень щодо змісту, форм, методів і засобів виховання, застосування яких сприятиме удосконаленню системи виховання шкільної молоді.

Список використаних джерел:

1. Артемова Л.В. Педагогічна спадщина Василя Сухомлинського. В кн.: Артемова Л.В. Історія педагогіки України. К., 2006.
2. Духнович О.В. Вибрані твори. Ужгород : ВАТ «Видавництво «Закарпаття»», 2003. 566 с.
3. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). 2-е вид, доп. Житомир : Волинь, 2008. 232 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 370 с.
5. Клименюк Н.В. Гуманізм як система загальнолюдських цінностей (історичний аспект). URL: www.intkonf.org.
6. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. шк., 1989. 608 с.
7. Максимова О.О. Ідея досягнення успіху дітьми у доробку Івана Огієнка. *Іван Огієнко у діалозі культур і духовності (Огієнківські читання у Чудодієвому)* : зб. наук. праць. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. С. 256-267.
8. Марушкевич А.А. Невтомний працівник українського ренесансу Іван Огієнко. Педагогічний аспект. К. : Четверта хвиля, 1996. 128 с.
9. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. *Освіта*. 2001. № 54-55. С. 4-5
10. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, учнів і широкого громадянства. К. : АТ «Обереги», 1994. 72 с.

11. Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія : в 2 ч. К. : Наукова думка «Основи», 1995. Ч. 2. 523 с.
12. Ушинський К.Д. Збірник творів. URL: https://imwerden.de/pdf/ushinsky_sobranie_sochineny_tom08_1950_text.pdf.
13. Цюпак І.М. Витоки гуманістичної спрямованості виховання дітей дошкільного віку в Україні. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Херсон, 2010. Вип. 55. С. 166-171.
14. Patterson C.H. Humanistic education. Englewood Cliffs, NJ : Prentice-Hall, 1973. 288 p.

The article analyzes I. Ogienko's views on personal education. The emphasis is on the humanistic paradigm. The concept of «humanism» is described. A retrospective analysis of humanism was carried out. In the course of the study the features of humanization of education, formation of moral qualities are covered. A number of its recommendations, tips, provisions on content, forms, methods and means of education are highlighted, the use of which will help to improve the system of education of school youth.

I. Ogienko attached special importance to the upbringing of children by national customs and rituals.

He considered the basic principle of education the principle of humanistic-directed education, in which man is recognized as the highest value and perfection of nature, and his well-being and development of creative potential is an important criterion for the success and effectiveness of the education system. In turn, it should be noted that I. Ogienko's ideas are embodied in national documents. In particular, the National Doctrine for the Development of Education of Ukraine envisages the creation of all conditions for each child to be nurtured, developed and studied in a given genetic field without artificial, often created by the educational system itself, obstacles and reaching the level of education appropriate to their abilities and desires, and training. He saw the basis of the educational potential of I. Ogienko in the humanistic orientation of education, the combination of pedagogical creativity with the initiative of the pupils, the increase of human dignity, national self-identity.

Key words: humanism, education, humanistic orientation, personality.

Отримано: 15.10.2019 р.

УДК37.017.4:172.15:37(477)Огієнко
DOI: 10.32626/2309-7086.2019-16-2.171-176

Ірина Кучинська

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ ФОРМУВАННЯ МОЛОДІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті акцентується увага на особливостях національно-патріотичного та громадянського формування молоді у педагогічній спадщині видатного українського діяча Івана Огієнка. Висвітлюються освітні пріоритети педагога у сфері світоглядного формування молоді.

Ключові слова: національно-патріотичне, громадянське формування, молодь, Іван Огієнко.

Коли, в наш час, лунають питання про те, якою повинна бути сучасна молодь, згадуються слова видатного українця Івана Огієнка про те, що вона (молодь) в першу чергу повинна бути національно свідомою, патріотично налаштованою.